
ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 340.15

О. Г. Козинець, к. і. н., доцент,
І. Г. Козинець, ст. викладач**ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕНЕРАЛЬНИХ ШТАТІВ У ФРАНЦІЇ**

Анотація. Проаналізовано становлення станово-представницької монархії та виникнення станово-представницьких установ у Франції. Особлива увага приділена характеристиці Генеральних штатів, як центральної установи станового представництва, її організаційній та соціальній структурі. Також досліджено компетенцію та взаємодію станово-представницької установи з королем.

Ключові слова: монарх; станово-представницька монархія; станово-представницька установа; Генеральні штати.

Е. Г. Козинец, к. и. н., доцент,
И. Г. Козинец, ст. преподаватель**ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ГЕНЕРАЛЬНЫХ ШТАТОВ ВО ФРАНЦИИ**

Аннотация. Проанализировано становление сословно-представительной монархии и возникновение сословно-представительных учреждений во Франции. Особое внимание уделено характеристике Генеральных штатов, как центрального учреждения сословного представительства, его организационной и социальной структуре. Также исследовано компетенцию и взаимодействие сословно-представительного органа с королем.

Ключевые слова: монарх; сословно-представительная монархия; сословно-представительное учреждение; Генеральные штаты.

О. Н. Kozynets, Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor,
I. N. Kozynets, Senior Lecturer**EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF THE GENERAL STATES IN FRANCE**

Abstract. The article analyzes the formation of the caste-representative monarchy and the emergence of the caste-representative institutions in France. Particular attention is paid to the characteristics of the General States as the central institution of the cabinet representation, its organizational and social structure. The competence and interaction of the state-representative institution with the king are also researched.

Keywords: monarch; caste-representative monarchy; caste-representative institution; General States.

Станово-представницька монархія – це форма правління, яка існувала у період середньовіччя, за своїм типом такі держави були феодальними. Особливістю цієї форми феодальної держави було те, що особлива увага в цей час зверталась на взаємодію монархії та суспільства. Це був особливий час, коли монарх як глава держави потребував підтримки та схвалення своєї політики станами, а стани зі свого боку, надаючи підтримку королю, ставили певні обмеження його прагненням.

У різних країнах станово-представницькі установи виникали в різний час, що було обумовлено, перш за все, ступенем розвитку тієї чи іншої держави. Метою дослідження у статті є виникнення та розвиток Генеральних та провінційних штатів Франції.

Історія Генеральних та провінційних штатів Франції постійно привертала увагу дослідників, як істориків, так і юристів. Діяльності цих станово-представницьких установ були присвячені роботи

ТЕОРІЯ ПРАВА

О. Д. Люблінської [1], Н. О. Хачатурян [2; 3]. Загальна картина реформ та еволюції державних органів Франції була розглянута в роботах таких вчених: М. О. Арзаканян [4], Ж. Карпантьє та Ф. Лебрен [5].

Формування станово-представницьких установ відбувалося по волі монархів, погляди яких впливали на еволюцію держави та державних органів.

Особлива увага належить постаті короля Франції Філіпа IV Красивого, який уперше скликав станово-представницьку установу Франції та мав багато талантів, що безпосередньо закріпилося у прізвиськах, які народ надавав своїм королям в цілому, та Філіпу IV, зокрема.

Так, Філіп IV мав три основні прізвиська. Перше й головне – Красивий. Саме під таким прізвиськом він увійшов в історію за вміння створити образ монарха, прекрасного у своїй величі. Друге прізвисько – Залізний король – воно відбивало його неприхильну волю та прагнення домогтися своєї мети будь-якими засобами, використовуючи міць державної машини. Третє – король-фальшивомонетник. Отримав за проведення девальвації грошової одиниці [4, с. 60-62].

Філіп IV проводив Хрестові походи, внутрішні війни, зокрема з Фландрією, з метою розширення території королівського домену, боровся за владу з Папою Римським, розпочав процес тамплієрів. У реалізації усіх цих заходів, йому потрібна була підтримка станів. На початку XIV ст. він опинився перед загрозою втрати влади в середині країни. Так, Філіп IV, діючи на випередження, скликав вперше у 1302 р. Генеральні штати, в яких були представники не тільки духовенства та дворянства, а й третього стану.

Так, перехід до станово-представницької монархії був обумовлений багатьма факторами, зокрема, економічними, політичними, релігійними.

Розвиток міст і поширення міжміських економічних зв'язків, а також установа міцних економічних зв'язків між містом і селом створили сприятливі умови для подолання феодальної роздробленості, для формування єдиного загальнонаціонального ринку і подальшого економічного і соціального розвитку країни. Виникла спеціалізація сільськогосподарського і ремісничого виробництва в окремих районах і містах, що призвело до зміцнення торгових зв'язків між різноманітними областями королівства. За таких умов збільшилася чисельність населення міст і посилювався їхній вплив на становище справ у країні.

Із завершенням періоду феодальної роздробленості держава набула форми станово-представницької монархії. Це стало можливим внаслідок зміцнення соціально-економічних основ союзу королівської влади і міст, завдяки росту міської промисловості і торгівлі міста змогли надавати монархії допомогу; об'єднання навколо королівської влади основних груп середнього і дрібного дворянства в надії захистити своє привілейоване становище силами королівської армії, а також заради одержання дохідних посад; потреби у сильній королівській владі для боротьби з зовнішнім ворогом та папою римським.

У XIV – XV ст. завершився процес формування станів. Так, французьке суспільство розділювалося на три стани: стан духівництва; стан дворянства; третій стан, до якого відносилися купці, ремісники, вільні селяни.

Перші два стани були привілейованими, звільнялися від державних податків і повинностей, користувалися переважним правом доступу до державних посад. Третій стан був податним.

Під впливом розвитку товарно-грошових відносин відбулися суттєві зміни в правовому положенні селян. Феодали замінили частину натуральних повинностей і платежів грошовим оброком. До XIV ст. змінилася форма селянського землекористування – серваж був витіснений цензовою (це спадкове земельне держання, держатель якого (цензитарій) щорічно виплачував своєму пану ценз – твердо фіксовану грошову, рідше натуральну ренту, а також виконував певні повинності–О. К.). При дотриманні цих умов цензитарій мав право передавати в спадщину свою цензиву, закладати, здавати в оренду і продавати її за згодою сеньйора і зі сплатою особливого мита.

Стани, які сформувались, мали свої погляди на розвиток держави, король, який зосередив значну владу у своїх руках, мав свої погляди. Дуже часто ці погляди не співпадали. Але королю на той час була дуже потрібна підтримка станів. Так склався союз між королем та станами. Організаційно-політичним виявом цього союзу, в якому кожна сторона мала свої інтереси, стали

ТЕОРІЯ ПРАВА

представницькі установи – Генеральні штати та провінційні штати.

Появі Генеральних штатів як окремого важливого державного органу передували розширені з'їзди королівської курії – консилиуми, які скликалися ще у XII-XIII ст. в ході проведення централізації. На місцях станово-представницькі установи з'явилися раніше ніж Генеральні штати, починаючи з 30-х років XIII ст. з'являлись у Провансі, Фландрії, Бургундії тощо. З цього часу сеньйоріальні курії перетворювались на представницькі збори, а вже пізніше почали перетворюватися на станово-представницькі установи і королівські асамблеї. Спочатку вони називались по-різному: консилиум, парламент, з'їзд, з XV ст. – провінційні штати. До кінця XIV ст. їх налічувалося близько 20.

У розвитку станово-представницької практики у Франції можна виділити декілька етапів [2, с. 181-183]. Перший – від 1302 р. до середини 50-х рр. XIV ст. Це час становлення станового представництва. Другий – середина 50-х рр. XIV ст. Це час Столітньої війни, Паризького повстання та проявів надзвичайної станової активності. Протягом 1355-1358 рр. відбулася надзвичайна активність Генеральних штатів, де були акумульовані можливості та слабкості загальнодержавного органа.

Так, 1357 р. Генеральними штатами було прийнято Великий березневий ордонанс, який закріпив їх права. Зокрема, Ордонанс встановлював періодичність зібрань Генеральних штатів 1 раз на рік. Відтак згода короля була не потрібна. Так, відтепер не монархія, а самі стани вирішували коли їм проводити засідання. Стани прагнули розширити свою компетенцію, і здобути право встановлювати податки, контролювати розподіл державних коштів, а також приймати безпосередню участь у зборі податків через своїх представників. Генеральні штати прагнули встановити контроль над виконавчим апаратом, позбавити права короля укладати мир без згоди станово-представницької установи. Король обіцяв діяти у згоді зі штатами у випадку війни, а штати зробили спробу взяти під контроль організацію і фінансування армії. Щоправда, їм це не вдалось, як і спроба встановити контроль над діяльністю королівської адміністрації. Так, будучи розробленим, Великий березневий ордонанс не набув чинності, і попри наміри Генеральних штатів обмежити владу короля, його влада зміцнилась.

Третій етап – це кінець XIV – XV ст. Генеральні штати функціонують більш-менш стабільно, король їх скликає за потреби, вони приймають потрібні для нього рішення. Останній раз з ініціативи короля були зібрані 1468 р.

Четвертий період – к. XV – поч. XVII ст. Право скликати Генеральні штати переходить до знаті. За допомогою станово-представницької установи знать прагне стримувати зростаючу владу короля. Але їй це не вдається. Король Франції поступово перетворюється на абсолютного монарха. Так, Генеральні штати збираються все рідше й рідше, а з 1614 р. не скликаються взагалі. В останнє вони будуть скликані аж 1789 р. і це покладе початок Великій французькій революції.

Повертаючись до витоків, нагадаємо, що 1302 р. король Філіп IV Красивий уперше скликав представницький орган за участю, крім духовенства і дворян, ще і представників від найбільших міст. Приводом до скликання такого з'їзду став спір короля з Папою Римським Боніфацієм VIII через податкову політику [5, с.155]. Король вимагав сплати великих податків до державної скарбниці від духовенства. Папа Римський Боніфацій VIII, який прагнув захистити духовенство від світської влади, заборонив французькому духовенству платити податки королю. У відповідь на це король видав наказ, який забороняв вивіз дорогоцінних металів за межі держави. Це опосередковано викликало заборону сплачувати Папі Римському доходи з церковних земель у Франції. Так, Папа Римський піддав Філіпа IV анафемі. А Філіп IV примусив королівську раду оголосити Папу Римського єретиком [3, с. 57-58]. Конфлікт дедалі загострювався, з ініціативи Франції до звинувачень приєдналися і місцеві феодали папської області. Так, Папа Боніфацій VIII був усунений з посади, а Філіп IV домогся, щоб новим Папою Римським був обраний француз Климент V, який переніс папську столицю у Францію в м. Авіньон. В історії перебування Папи Римського на півдні Франції протягом 70-ти років отримало назву «авіньонське полонення пап».

ТЕОРІЯ ПРАВА

Особиста перемога короля Франції Філіпа IV над Папою Римським Боніфацієм VIII означала перемогу світської влади над духовною, і що було важливо, це поклато край претензіям Папи Римського на верховенство над усім християнським світом. Але у цій боротьбі король використав новий засіб, підтримку підданих.

Пізніше король ще двічі скликав подібний з'їзд: 1308 р. для підтримки свого виступу проти ордену тамплієрів та 1314 р. – для отримання згоди і фінансової допомоги для війни у Фландрії. Цей з'їзд згодом став важливим і необхідним станово-представницьким державним органом, отримавши назву Генеральні штати.

В усіх трьох перших випадках свого скликання (1302, 1308, 1314 рр.) Генеральні штати підтримали короля. У спорі з Папою Римським Генеральні штати заявили про повне верховенство французької корони у своїй країні й оголосили, що у світських справах вона залежить лише від Бога. Французьке духовенство значною мірою оголосили незалежним від Папи Римського, проголосили свободу виборів служителів церкви та ін.

На війну з орденем тамплієрів і у Фландрії Генеральні штати виділили королю необхідні субсидії (за рахунок, здебільшого, третього стану і частково – духовенства). З цього часу основним завданням Генеральних штатів стало ухвалення податків на потреби корони, причому за це вони неодноразово змушували королів йти на різні поступки. Особливо велика роль належала Генеральним штатам у період Сторічної війни.

Генеральні штати представляли духовенство, дворянство і міщанство, тобто всі три вільні стани. Вище духовенство, світську знать король запрошував поіменно, а середнє і дрібне духовенство та дворянство, як і міщани, обирали своїх представників (по два-три від регіону, церкви чи міста). Біднота туди не потрапляла, зате обирали чимало легістів (юристів). Іноді вони становили 1/7 частину всіх депутатів.

Періодичність скликання Генеральних штатів законодавчим актом встановлена не була. Скликав їх король у випадку необхідності. Питання, винесені на обговорення штатів, тривалість їх засідань також визначав король. Отже, це насамперед були фінансові проблеми, а також проблеми військового характеру (ведення війни), міжнародні договори (укладення договору з Англією 1359 р.), релігійні війни (1560, 1576, 1588 рр.).

Король запитував думку Генеральних штатів про низку законопроектів, хоча формальної згоди стосовно їх прийняття не вимагалось.

Під час засідань Генеральних штатів представники кожного стану засідали окремо, тобто становили окрему палату. Таких палат було три. Це класична структура станово-представницького органу. Правда, у деяких інших країнах вона була іншою [6; 7].

Кожен стан, засідаючи в окремій палаті, виносив рішення окремо і мав один голос. При такому порядку голосування завжди перемагали стани феодалів (духовенство і дворянство), якщо вони тримались солідарно. Наприкінці засідання Генеральних штатів відбувалося опрацювання та подання королю отриманих депутатами наказів і пропозицій від виборців [1, с. 106].

Церемоніальне відкриття і закриття засідань штатів проводив король у загальній залі, тобто в присутності всіх депутатів. Депутати, обрані до Генеральних штатів, наділялись імперативним мандатом, їх позиція з питань, що виносились на обговорення, була пов'язана з інструкціями їх виборців. Після повернення у свій округ (бальяж чи сенешальство) кожен депутат повинен був прозвітуватися перед виборцями.

У XIV-XV ст. Генеральні штати скликались часто і виконували серйозну роль у державному механізмі країни. Це був перший в історії Франції представницький орган, де засідали представники усіх верств вільного населення. Генеральні штати могли звертатися до короля з пропозиціями, проханнями, скаргами, протестами, критикувати діяльність королівської адміністрації, вимагати змін. Вони аж ніяк не були простим інструментом королівської влади, додатком, хоч об'єктивно допомагали королівській владі зміцнюватись.

Дещо послабились позиції Генеральних штатів 1369 р., коли вони ухвалили низку податків (соляний, подимний та ін.) на невизначений строк, - все залежало від того, скільки часу триватиме війна з Англією. Згодом, у 1435 р. та 1439 р., був ухвалений постійний податок на потреби армії. Це зробило короля більш незалежним у фінансових питаннях, він рідше скликав Генера-

ТЕОРІЯ ПРАВА

льні штати. У випадку різних розходжень між Генеральними штатами і королем, останній міг їх тут же розпустити і довго не скликав (наприклад, жодного разу не скликав засідання між 1484 і 1560 рр.).

Отже, спроби Генеральних штатів обмежити королівську владу, ослабити сваволю її адміністрації і домогтися вирішального впливу на державну політику не вдавались у зв'язку з низкою причин. По-перше, якийсь період Генеральні штати не були єдиним представницьким органом для всієї Франції. Вони збирались окремо для південних земель і для північних. По-друге, існували надто різкі та непримиренні протиріччя між феодалами і третім станом – людьми неродовитими, яких феодали зневажали, не вважали за потрібне брати до уваги їх інтереси. По-третє, депутати Генеральних штатів могли тоді ще піднятися до розуміння загальнодержавних, загальнонаціональних інтересів, навіть інтересів всього свого стану, а мислили і діяли в інтересах окремих місцевостей, звідки й були обрані.

Король, у свою чергу, при конфлікті зі штатами міг скликати інший представницький орган - так звані збори нотаблів. Тут також засідали представники трьох станів, але їх поіменно запрошував король. Тому це був слухняний стосовно короля орган. Компетенція зборів нотаблів була майже такою, як Генеральних штатів, але без фінансових питань.

Література

1. Люблинская, А. Д. Структура сословного представительства в средневековой Франции / А. Д. Люблинская // Вопросы истории. – 1972. - № 1. – С. 100-113.
2. Хачатурян, Н. А. Сословная монархия во Франции XIII – XV вв. / Н. А. Хачатурян. – М. : Высшая школа, 1989. – 274 с.
3. Хачатурян, Н. А. Возникновение Генеральных штатов во Франции / Н. А. Хачатурян. – М. : Изд-во Московского университета, 1976. – 210 с.
4. Арзаканян, М. А. История Франции / М. А. Арзаканян. – М. : Дрофа, 2005. – 474 с.
5. История Франции / за заг. ред. Ж. Карпантье, Ф. Лебрена. – СПб. : Евразия, 2008. – 607 с.
6. Козинець, О. Г. Виникнення та розвиток англійського парламенту / О. Г. Козинець // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (Серія : Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки): щоквартальний науковий збірник. – 2009. - № 1. – С. 10-18.
7. Козинець, О. Г. Земські собори як орган станового представництва в Росії / О. Г. Козинець // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки): щоквартальний науковий збірник. – 2009. - № 3. – С. 3-14.

Надійшла 4.11.2017